

UCZENI Z POWSTAŃCZYM RODOWODEM

Jacek Ryszard Przygodzki

Seminarium w Instytucie Techniki Ciepłej
Politechniki Warszawskiej
w dniu 12 marca 2013 r.

W tym roku obchodzimy sto pięćdziesiątą rocznicę Powstania Styczniowego. W całym kraju powstało wiele komitetów obchodów tej rocznicy, co świadczy o tym że znaczenie Powstania jest powszechnie znane. Nawet ci którzy krytykują - przyznają że dekret o uwłaszczeniu chłopów oraz stworzenie konspiracyjnych struktur państwowych miały ogromne znaczenie. Na tych strukturach wzorował się Józef Piłsudski tworząc swoją sieć konspiracyjną oraz kierownictwo Armii Krajowej. Dzięki temu Polska była jedynym krajem który czasie drugiej wojny światowej oprócz oporu zbrojnego utworzył państwo podziemne z sądownictwem, władzami oświatowymi, opieką społeczną itp.

Można do tego dodać jeszcze jeden skutek Powstania – obudzenie ducha narodowego i powstanie tradycji która trwała i trwa przez następne pokolenia. Ta tradycja kazała iść do Legionów z wewnętrznej potrzeby synom i wnukom powstańców tak, jakby to był pobór. Nasz rektor, prof. Kazimierz Drewnowski porzucił Politechnikę Lwowską i wstąpił do Legionów wrz z bratem, a przyjechali ze swym ojcem który brał udział w Powstaniu Styczniowym. W czasie drugiej wojny światowej wśród AKowców i powstańców warszawskich było wielu potomków tamtych powstańców z roku 1963.

Losy Powstańców Styczniowych były różne, przeważnie tragiczne, ale wielu z nich zasłynęło mimo tego na różnych polach naukowych, zwłaszcza jako badacze Syberii. Na przykładzie najbardziej znanych pośród nich chcę pokazać, że były to osoby bardzo aktywne, które mimo katorgi i zesłania potrafiły wiele w życiu osiągnąć. Geografowie, geolodzy i przyrodnicy to słynni z badań Syberii: Czekanowski, Czerski, Dybowski i Godlewski i wielu innych. Do tego grona należą też Wróblewski i Olszewski o których uczyliśmy się w szkole że skraplali i badali gazy których w tamtych latach nikt nie umiał skropić. Oprócz nich byli znani malarze a nawet święci, ale jesteśmy na uczelni więc ograniczam przykłady tylko do tych którzy wnieśli wkład do nauki. Nie usiłuję przedstawić całości zagadnienia - to byłby zbyt obszerny materiał.

Różne były ich losy. Po kolejnych amnestiach carskich mogli być na przykład uwolnieni od noszenia kajdan, ale nadal pracowali w kopalniach albo mogli być skazani na osiedlenie. To ostatnie wiązało się z pewną swobodą i możliwością działania. Ich badania prowadzone na Syberii były doceniane przez rosyjskie towarzystwa naukowe. Do Polski wracali niekiedy dopiero po 20 latach, a czasem pozwalano im opuścić Syberię ale pod warunkiem udania się na zachód, bez osiedlania się w Polsce.

Również kary były różne. Znakomicie przedstawia to obraz Aleksandra Sochaczewskiego znajdujący się w Muzeum X Pawilonu w Warszawskiej cytadeli. Po uwolnieniu z zesłania nie mógł on wrócić do Polski. Na obrazie pt. *Pożegnanie Europy* przedstawił grupę zesłańców która zatrzymała się przy słupie na granicy Europy i Azji. Niektórzy wycieńczeni marszem padli na ziemię. Codziennie musieli przejść 20 km w zimie, a 30 km w lecie więc nie wszystkim starczało sił, a szli tak niekiedy przez cały rok aby dojść do rejonów wschodniej Syberii. Niektórzy umierali w drodze.

Ten słup graniczny był symbolem rozstawania się ze znaną sobie Europą a wchodzenia w przestrzeń nieznaną Azji w której działały inne prawa, inne były obyczaje i która wydawała się nieskończenie rozległą, w której ogarniała Polaków nostalgia.

Więźniowie szli w kajdanach. Nogi były połączone jednym łańcuchem, a ręce drugim. Kajdany i łańcuchy skuwał kowal i tylko inny kowal mógł kajdany zdjąć. Na obrazie widać że dla umożliwienia marszu łańcuch łączący nogi był podwieszany do pasa. Na pierwszym planie jest przedstawiony więzień którego udręczono dodatkowo goląc połowę głowy i łącząc mu ręce nie łańcuchem a prętem.

Tak szli więźniowie skazani na katorgę, czyli pracę przymusową.

ALEKSANDER SOCHACZEWSKI „POŻEGNANIE Z EUROPA”

Ci którzy byli skazani tylko na zesłanie szli bez kajdan, a jeżeli należeli do warstwy szlacheckiej wieziono ich kibitkami.

Wśród różnych wyroków bywały i takie ze wskazaniem „zwykłego” miejsca pracy, nawet niekiedy w europejskiej części Rosji.

BADACZE SYBERII W XVII i XVIII, POPRZEDNICY UCZONYCH XIX WIEKU

Pierwszymi badaczami Syberii byli jeńcy wojenni. Nie mieli oni kwalifikacji naukowych, ale ich opisy stanowiły cenny materiał dla następnych badaczy.

Adam Dłużyk Kamieński ok. 1625–1675

Jest autorem najstarszego w języku polskim opisu Syberii, gdzie przebywał jako jeńiec wojenny od **1660** do 1669 roku (Tobolsk, Narym, Jakuck, Żygańsk). Przez pewien czas był naczelnikiem więzienia w Jakucku.

Ludwik Bończa Sienicki 1677–1757

Pochodzący ze starej lubelskiej rodziny szlacheckiej, pułkownik wojsk królewskich, w **1707** roku dostał się do niewoli rosyjskiej w bitwie pod Bychowem. Został zesłany na Syberię, najpierw do Tobolska, a stamtąd do Jakucka. Po powrocie do kraju opisywał różnorodne aspekty życia autochtonicznej ludności Syberii, m.in. Jakutów, Czukczów i Kamczadali, oraz rozległe przestrzenie ziem zauralskich.

Józef Kopeć 1762–1827

W **1794** roku został wzięty do niewoli w bitwie pod Maciejowicami i zesłany na Kamczatkę. Napisał dziennik zawierający m.in. pierwszy polski opis Kamczatki, jej klimatu, zjawisk geofizycznych na niej występujących (opisy trzęsień ziemi, wybuchów wulkanów), a także informacje etnograficzne o Czukczach, Jakutach i Buriatach, wzbogacone oryginalnymi rysunkami.

Ks. Faustyn Ciecierski 1760–1832

Za udział w przygotowaniach do powstania został w **1797** roku zesłany na katorgę do Nerczyńska za Bajkałem, później do kopalń Daurii, gdzie przebywał do 1801 roku. Jest autorem pracy „Pamiętnik księdza Ciecierskiego, przeora dominikanów wileńskich”, zawierającego wiadomości o geografii, klimacie, rolnictwie, gospodarce, administracji i ludności Syberii

Po nich przyszli Filomaci i Filareci.

Jan Antoni Czeczot 1796–1847

W **1823** roku został aresztowany i skazany w procesie wileńskich filaretów na 6 miesięcy więzienia w Kizylu oraz bezterminowe zesłanie na Syberię, do Ufy, w 1831 roku do Tweru, zaś w 1833 do Lepla. W 1841 roku udało mu się powrócić na Litwę.

Przebywając na zesłaniu, zbierał i tłumaczył pieśni i przysłowia ludowe białoruskie, ukraińskie i rosyjskie, drukowane w kolejnych edycjach Piosnek Wieśniaczych.

Józef Szczepan Kowalewski 1801–1878

Językoznawca, orientalista, filomata

W **1823** roku został zaaresztowany za działalność w Zgromadzeniu Filaretów i zesłany do Kazania z zaleceniem studiowania języków orientalnych – arabskiego, perskiego i tatarskiego. Był dyrektorem II Gimnazjum w Kazaniu oraz sprawował zarząd nad szkołami średnimi. 1828 roku wysłano go na czteroletnie studia do Irkucka, aby zapoznał się z językiem, gramatyką, obyczajami i religią mongolską. W latach 1828–1833 odbył liczne podróże po Syberii, Mongolii i Chinach. Zajmował się językoznawstwem, literaturą, historią i etnografią ludów mongolskich. W 1833 roku został profesorem pierwszej w Europie Katedry Filologii Mongolskiej na Uniwersytecie w Kazaniu. Mianowano go profesorem nadzwyczajnym, a następnie zwyczajnym. Trzykrotnie był dziekanem Wydziału Filologicznego. W latach 1855–1860 pełnił funkcję rektora Uniwersytetu w Kazaniu.

Stworzył naukowe podstawy mongolistyki rosyjskiej.

Pisał po polsku, po rosyjsku i po francusku. W jego dorobku są ponad 72 pozycje drukowane i 19 prac niewydanych.

Tomasz Zan 1796–1855

Geolog, przyrodnik, poeta

Prezes Zgromadzenia Filaretów, przyjaciel Adama Mickiewicza, Jana Czeczota i Józefa Kowalewskiego.

W **1823** roku został zaaresztowany i skazany na rok twierdzy oraz dożywotnie zesłanie w głąb Rosji – początkowo osadzono go w twierdzy Kizyl, w 1824 roku wysłano do Orenburga. W latach 1827–1837 odbywał liczne podróże naukowe. Prowadził badania geologiczne i botaniczne Kraju Orenburskiego, Uralu i stepów Kazachstanu oraz prace kartograficzne, wykonał mapę geologiczną Uralu; interesował się folklorem baszkirskim i kazachskim. Sam opanował podstawy geologii i meteorologii. Odkrył nieznane pokłady złota, prowadził obserwacje meteorologiczne, gromadził liczne zbiory geologiczne, botaniczne i entomologiczne. W 1837 roku został ułaskawiony

To tylko wybrane przykłady. Zesłańców było wielu i w różnych okresach byli skazywani.

UCZESTNICY POWSTANIA STYCZNIOWEGO

Po Powstaniu Styczniowym napływ „przestępców” politycznych był tak wielki że według jednej z relacji brakowało dla nich pracy. Tym razem wśród skazanych byli ludzie o dużych kwalifikacjach naukowych. Od nich uczyli się młodszy którzy także zapisali się w historii nauki.

Aleksander Piotr Czekanowski 1833–1876

Geolog, paleontolog, geograf, kartograf, podróżnik

W **1863** roku został zesłany na katorgę za udział w powstaniu styczniowym. W czasie transportu zbierał i oglądał pod zrobionym z korka od karafki szkłem powiększającym okazy owadów. W 1866 roku zamieniono mu wyrok z katorgi na przymusowe zamieszkanie nad Angarą. W latach 1866–1867 gromadził zbiory przyrodnicze, prowadził badania meteorologiczne i geologiczne, a jednocześnie pracował fizycznie. W 1868 roku wyjechał do Irkucka i nawiązał kontakty z Syberyjskim Oddziałem Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego. W latach 1869–1871 prowadził badania geologiczne w południowej części guberni irkuckiej i brał udział wraz z Benedyktem Dybowskiem, Wiktorem Godlewskim i Stanisławem Wrońskim w wyprawie syberyjskiej. W latach 1873–1875 ponownie uczestniczył w wyprawach i badaniach w południowej części guberni irkuckiej. Odkrył pokłady węgla kamiennego, grafitu i liczne miejsca występowania paleozoicznej i mezozoicznej fauny i flory. Zgromadził olbrzymie zbiory przyrodnicze. W 1874 roku opracował monografię budowy geologicznej badanych rejonów, opatrzoną mapą geologiczną.

W 1870 roku otrzymał Złoty Medal Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego a w 1875 roku został odznaczony medalem za wykonanie pierwszej mapy geologicznej guberni irkuckiej, przyznany w Paryżu na Międzynarodowej Wystawie Geograficznej.

Jego imię nosi pasmo górskie w Jakucji między ujściami rzek Leny i Olenioka do Morza Łaptiewów, osada w pobliżu Bracka nad Angarą, 23 skamieliny flory i fauny kopalnej, 5 gatunków flory współczesnej, np. modrzew Czekanowskiego, oraz co najmniej 2 gatunki ryb, np. jazgarz *Acerina czekanowskii* i *Phoxinus czekanowskiella*. Na jednym ze szczytów gór Chamar-Daban nad Bajkałem znajdowała się tablica pamiątkowa z nazwiskiem Czekanowskiego i innych polskich badaczy.

Aleksander Czekanowski pisał głównie po rosyjsku, po niemiecku i po polsku.

Jan Czerski 1845–1892

Geolog, paleontolog, geograf, zoolog, badacz, podróżnik

W **1863** roku, przed samą maturą, został zaaresztowany i wywieziony na Syberię za udział w powstaniu styczniowym oraz skazany na karną służbę wojskową w batalionie liniowym w Omsku. W 1869 roku został zwolniony ze służby wojskowej, jednak bez prawa powrotu do kraju; pod wpływem przyjaciół zajął się samokształceniem w zakresie nauk przyrodniczych. Nie miał szans na rozpoczęcie studiów. W 1871 roku przybył do Irkucka, gdzie rozpoczął pierwsze badania, głównie pod kierunkiem Aleksandra Czekanowskiego. Dzięki pomocy innego zesłańca, Benedykta Dybowskiego, został bibliotekarzem Syberyjskiego Oddziału Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego oraz kustoszem i konserwatorem jego muzealnych zbiorów. W latach 1871–1883 odbywał podróże terenowe na zlecenie Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego; opisał budowę geologiczną ziem wzdłuż traktu syberyjskiego oraz prowadził badania geologiczne w Irkucku i Syberii Wschodniej. Zebrał wiadomości o szczątkach ludu Sojotów. W latach 1877–1881 opisał dolinę rzeki Selengi i podjął najważniejszą pracę swego życia – geologiczne zbadanie całego wybrzeża Bajkału. Opracował wówczas pierwszą mapę geognostyczną jeziora Bajkał. Badał minerały i faunę kopalną.

Otrzymał nagrodę w Bolonii za opisanie budowy geologicznej jeziora Bajkał oraz trzy medale Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego, przyznane w latach 1876, 1878, 1886.

Jego imię noszą: Góry Czerskiego – jedno z największych pasm górskich na Zabajkalu, Pik Czerskiego – szczyt w górach Chamar-Daban leżących na południe od Bajkału, Góra Czerskiego – szczyt w centralnej części Gór Bajkalskich, Kamień Czerskiego – szczyt położony nad samym Bajkałem i Przełęcz Czerskiego.

Jego imieniem nazwano też niektóre zwierzęta wykopaliskowe: ryba *Osteolepis czerskii*, skorupiak *Leperditia czerskii*, amonit *Polyptchites czerski*

Benedykt Tadeusz Nałęcz Dybowski 1833–1930

Lekarz, zoolog, przyrodnik, limnolog, podróżnik, odkrywca, pedagog, społecznik, polityk, działacz niepodległościowy.

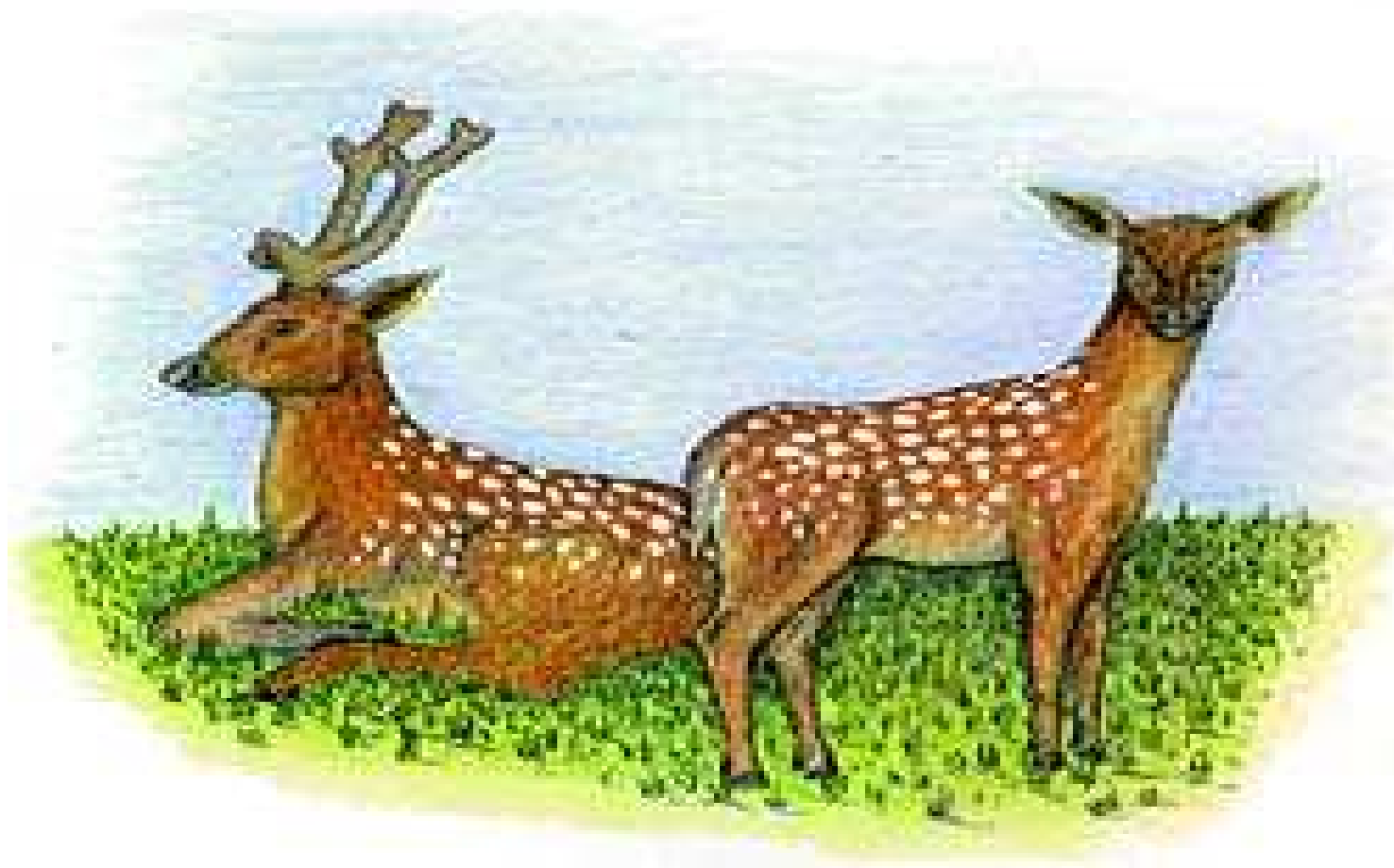
Odbył studia medyczne i przyrodnicze na Uniwersytecie w Dorpacie i we Wrocławiu, a także paleontologiczne, przyrodnicze i medyczne na Uniwersytecie w Berlinie, gdzie uzyskał doktorat w zakresie medycyny i chirurgii. W latach 1862–1864 pracował na stanowisku profesora zoologii i anatomii porównawczej w Szkole Głównej Warszawskiej.

W **1864** roku za udział w powstaniu styczniowym został zesłany na Syberię na 12 lat ciężkich robót, początkowo do Irkucka, gdzie nawiązał pierwsze kontakty naukowe. Wykonywał pracę katorżniczą i jednocześnie prowadził badania faunistyczne. Odkrył wówczas wiele gatunków ryb, płazów i skorupiaków. Od roku 1866 przebywał w Darasuniu, gdzie pracował, często bezinteresownie, jako lekarz zdrojowy i badał przyrodę Zabajkała – Daurii. Po czterech latach zamieniono mu karę katorgi na przymusowe osiedlenie. W latach 1868–1877 prowadził badania limnologiczne Bajkału, Angary i Selengi. Uczestniczył w wielu wyprawach badawczych. Po trzynastu latach został ułaskawiony i powrócił do Warszawy. W roku 1878 wyjechał jednak ponownie na Kamczatkę. Po drodze zebrał bogaty materiał lingwistyczny i antropologiczny dotyczący Ajnów na Sachalinie. W latach 1879–1883 dobrowolnie przebywał na Kamczatce, gdzie pracował m.in. jako lekarz oraz prowadził dalsze wielostronne badania naukowe.

W roku 1884 mianowano go profesorem zwyczajnym i dyrektorem Katedry Zoologii i Anatomii Porównawczej Uniwersytetu Lwowskiego. Zorganizował we Lwowie Muzeum Etnograficzno-Przyrodnicze, którego zbiory wzbogacił m.in. o szkielet krowy morskiej; był to podarunek od wdzięcznych Kamczadali.

Uhonorowany został Złotym Medalem Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego za pracę nad fauną i florą Bajkału (1870, jeszcze w czasie zesłania) oraz Orderem św. Stanisława i tytułem radcy dworu za działalność na Kamczatce (1881 po ułaskawieniu). W niepodległej Polsce odznaczony został Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą Orderu „Polonia Restituta”.

Dedykowano mu kilkadziesiąt nowo odkrytych i opisanych zwierząt żyjących w Bajkale i innych środowiskach Azji i Europy, w tym: brzuchorzęsków, mięczaków, skorupiaków, pajęczaków, owadów, ryb, ptaków i ssaków (np. ryba głębinowa *Camephorus dybowskii*, jeleń plamisty syberyjski *Pseudaxis hortulorum dybowskii*). Dwa szczyty na Wyspie Beringa nazwano Górami Dybowskiego.

Jeleń Dybowskiego

B. Dybowski był doktorem honoris causa Uniwersytetu Lwowskiego, Warszawskiego i Wileńskiego, członkiem honorowym Wschodniosyberyjskiego Oddziału Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego w Irkucku, Towarzystwa Naukowego Kraju Amurskiego we Władywostoku, Societas Cesarea Naturae Curiosum Mosquense oraz wielu innych polskich i zagranicznych towarzystw naukowych, a także członkiem Akademii Umiejętności w Krakowie (1884), Towarzystwa Naukowego Warszawskiego (1914, od 1917 roku był członkiem honorowym TNW), Akademii Nauk Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (1928) i Towarzystwa Abstynentów w Warszawie i Łodzi.

Chrząszcz Dybowskiego

Benedykt Dybowski jest współtwórcą limnologii. Przedstawił metodę kompleksowych badań jeziora Bajkał. Opracował monograficznie kielżę bajkałską, omawiając 116 gatunków i ich endemizm. Zebrał także materiały do słownika narzeczy ludów syberyjskich. Zbiory przyrodnicze, antropologiczne i etnograficzne opracowane przez Dybowskiego zasiliły muzea w wielu krajach. Opublikował ponad 350 prac.

Wiktor Ignacy Godlewski 1831–1900

Przyrodnik, ornitolog, rolnik, współpracownik Benedykta Dybowskiego

Urodził się w 1831 roku w Bogutach Wielkich na Podlasiu.

W **1864** roku został zesłany za udział w powstaniu styczniowym na Zabajkale w Syberii Wschodniej. W 1865 roku zetknął się z Benedyktem Dybowskim, z którym prowadził badania fauny i flory Bajkału i Syberii. Założyli tam stację meteorologiczną, skonstruowali potrzebne przyrządy i mierzyli głębokość jeziora oraz wahania poziomu jego wód. Uczestniczył wspólnie z Benedyktem Dybowskim w wyprawach bajkalskich i syberyjskich. Wysłał do Gabinetu Zoologicznego w Warszawie wiele okazów fauny syberyjskiej. Po trzynastu latach wrócił z zesłania do kraju i zajął się rolnictwem.

W 1870 roku został uhonorowany Złotym Medalem Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego za pracę nad fauną i florą Bajkału. Od nazwiska Godlewskiego pochodzą nazwy 4 ptaków, 4 skorupiaków, 4 podrodzajów mięczaków i 1 gąbki oraz ryby głowacza *Limnocottus godlewskii*.

Miał wyjątkowe zdolności techniczne. Potrafił budować domy, skonstruował wialnię a najważniejsze że budował przyrządy do badań naukowych kierując się jedynie tym, co zapamiętał B. Dybowski z czasu swych studiów w Berlinie. Dzięki tym przyrządom prowadzili wspólnie z Dybowskim m.in. obserwacje meteorologiczne i mierzyli głębokość Bajkału aż do 1300 m używając liny którą ważyli w wodzie. W. Godlewski skonstruował także czerpak do pobierania próbek mułu i skał z dna, oraz inny przyrząd do pobierania próbek planktonu.

Gdy czyta się o ich podróżach naukowych można pomyśleć że na Syberii nie było tak źle. Rzeczywistość była jednak inna. Pewnego razu w trakcie podjętej legalnie podróży w celach badawczych otoczyli ich Kozacy i dostawili do więzienia w Irkucku. Powodem był bunt siedmiuset więźniów którzy nie mogli wytrzymać warunków katorgi. Bunt uśmierzono a profilaktycznie uwięziono także innych Polaków. Nielicznym pozwolono badać Syberię a za osiángięcia nawet nagradzano złotymi medalami, a w tym samym czasie tysiące pracowały w nieludzkich warunkach. Niektórzy umierali nie doczekawszy się końca katorgi, a inni z powodu chorób i wycieńczenia na osiedleniu.

Skonstruował także rodzaj czworobocznego opalanego wołokowego namiotu na saniach dzięki któremu mogli prowadzić badania w różnych miejscach dalekich od brzegu. Z lewej widać kołowrót z liną do sondowania jeziora.
(drugi od lewej siedzi Benedykt Dybowski, piąty stoi Wiktor Godlewski)

W rodzinnej miejscowości W. Godlewskiego pamięć o nim jest nadal żywa. Jest nadawany medal za działania na rzecz przyrody oraz jest głaz z tablicą pamiątkową.

MEDAL
WIKTOR IGNACY GODLEWSKI 1833 – 1900
ZA DZIAŁANIA NA RZECZ PRZYRODY
OŚRODEK KULTURY W BOGUTACH.

Głaz pamiątkowy poświęcony pamięci Witora Godlewskiego odsłonięty przed Gminnym Ośrodkiem Kultury i Sportu w Bogutach – Piankach w 2008 r.

Wśród badaczy Syberii są wymieniani także inni uczestnicy Powstania :

- hydrobiolog i przyrodnik Władysław Księżopolski
- meteorolog i hydrochemik Mikołaj Hartwig,
- przyrodnik i malarz Stanisław Wroński
- polski ornitolog amator Alfons Parvex, obywatel szwajcarski

W książkach, referatach i artykułach o tych zesłańcach wymieniani są także inni Polacy, którzy mogli tam znaleźć się szukając pracy, lub pozostali na Syberii po odbyciu wyroków. Z reguły pomagali oni skazańcom starając się ulżyć ich doli na przykład przez wskazanie miejscowym władzom że mogli być użyteczni przy lepszej i lżejszej pracy lub przez uzyskanie przeniesienia w lepsze miejsce, a także wspierając ich finansowo. Pierwszą wyprawę badawczą Dybowskiego i Godlewskiego sfinansował Polak pracujący na Syberii jako urzędnik.

Znani z podręczników szkolnych uczeni którzy pierwsi w świecie skroplili tlen i azot też byli uczestnikami Powstania Styczniowego.

Karol Olszewski (1846-1915)

Wybitny chemik i kriogenik

Jako 17-latek pragnął uczestniczyć w Powstaniu Styczniowym, co uniemożliwili mu Austriacy aresztując go. Jeżeli był aresztowany to chyba za udział w jakiejś grupie która chciała przejść do powstania przez granicę austriacko – rosyjską. Inni autorzy podają po prostu że brał udział w Powstaniu.

Studiował chemię na UJ, pracując jako demonstrator, a od 1871 r. jako asystent w Katedrze Chemii UJ. Po ukończeniu studiów wyjechał na stypendium rządowe do Heidelbergu i pracował pod kierunkiem R. Bunsena i G. Kirchoffa, uzyskując tam doktorat z filozofii. Był kierownikiem Katedry Chemii na Uniwersytecie Jagiellońskim. W 1883 r. wspólnie z profesorem fizyki Zygmuntem Wróblewskim rozpoczął badania nad skraplaniem tzw. gazów trwałych, otrzymując przy zastosowaniu aparatu L. Cailleteta ciekły tlen, azot i tlenek węgla w stanie statycznym. W 1884 pracując samodzielnie, dokonał skroplenia wodoru w stanie dynamicznym oraz wyznaczył jego parametry krytyczne. W 1890 r. skonstruował aparaturę do skraplania gazów i przez pewien czas osiągał najniższą na świecie temperaturę (-225°C).

Na prośbę odkrywcy argonu i helu - W. Ramsaya - skroplił i zestalił argon. Konstruował aparaty do skraplania powietrza i wodoru nabywane przez wiele laboratoriów w Europie i USA.

W okresie profesury Olszewskiego chemia na UJ osiągnęła światowy poziom, a prof. Olszewski sławę międzynarodową.

Został uhonorowany wieloma odznaczeniami i tytułami honorowymi, dwukrotnie nominowany do Nagrody Nobla w dziedzinie fizyki oraz do Nagrody Nobla w dziedzinie chemii.

Fotografia historycznego laboratorium w którym skroplono tlen.

Zygmunt Wróblewski 1845 - 1888

fizyk

Rozpoczął studia na Uniwersytecie w Kijowie. Kilka miesięcy później wybuchło powstanie styczniowe. Został aresztowany w 1864 roku i zesłany na Sybir do Tomsku potem do Cywilska. W 1869 roku w wyniku dekretu o amnestii uzyskał wolność i wyjechał do Berlina na operację oczu.

Dostał się na Wydział Fizyki w Berlinie. Podjął wolontariacką pracę jako asystent u profesora G.Jolly'ego w Monachium. Po dwóch latach uzyskał tytuł doktora za prace w zakresie elektryczności. Jego habilitacja dotyczyła dyfuzji gazów.

W roku 1882 objął katedrę fizyki na Uniwersytecie Jagiellońskim. Pracował z profesorem Karolem Olszewskim. W kwietniu 1883 roku dokonali pierwszego na świecie skroplenia tlenu, a potem azotu. Do tego celu zastosowali metodę kaskadowego skraplania w coraz niższych temperaturach.

Prowadził prace na przewodzeniu metali w niskich temperaturach.

Pracując wieczorem na uczelni przypadkowo oblał się zawartością lampy naftowej. Pożar ugasili płaszcami studenci, jednak w wyniku doznanych oparzeń, zmarł. Został pochowany na cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

Na jego grobie jest napis „Cierpiał za Ojczyznę – zginął dla nauki”.

Decyzją Międzynarodowej Unii Astronomicznej w 1976 roku imieniem Zygmunta Wróblewskiego został nazwany krater na Księżycu, co dowodzi że jego osiągnięcia są nadal znane na świecie.

W Polsce przypomina ich osiągnięcia stowarzyszenie które zarazem pragnie przypomnieć pierwszego badacza tlenu Jędrzeja Śniadeckiego.

Stowarzyszenie im. Jędrzeja Śniadeckiego , Karola Olszewskiego i Zygmunta Wróblewskiego

Stowarzyszenie zaczęło swoją działalność od stworzenia w 2010r. kapituły medalu wymienionych uczonych.

Twórcom Stowarzyszenia przyświecają dwa główne cele, a mianowicie przypomnienie szerszej części społeczeństwa o wybitnych naukowcach i uczonych stanowiących ścisłą światową czołówkę wynalazców i odkrywców.

Drugim głównym celem jest uhonorowanie osób za wybitne osiągnięcia związane z zastosowaniem głównie tlenu i jego związków na polu nauki, medycyny, przemysłu i sportu.

Dnia 19 listopada 2010 r. odbyła się pierwsza Ceremonia Wręczenia Medali Laureatom. Wyróżnienia otrzymali prof. dr hab. Tadeusz Maliński – Uniwersytet Ohio (USA) – światowej sławy badacz zastosowań tlenu azotu wg najnowszych osiągnięć nanotechnologii; prof. Jan Zieliński – wybitny pulmonolog, Michael Posey – amerykański inżynier-konstruktor oraz prof. Witold Młynarczyk – wybitny pulmonolog.

Botanikiem który uniknął zesłania a za udział w Powstaniu i był „tylko” więźniem X Pawilonu Cytadeli warszawskiej był Ferdynand Karo. Na Syberię jeździł z własnej woli, kierowany pasją badacza.

Ferdynand Karo 1845–1927

Farmaceuta, florysta

W szkole realnej we Wrocławiu, gdy miał 12 lat, pod kierunkiem znanego botanika dr. Juliusa Milde zbierał już okazy zielnikowe, które zachowały się w zbiorach Ogrodu Botanicznego Uniwersytetu Warszawskiego.

Praktykę rozpoczął w warszawskiej aptece Ludwika Henryka Spiessa, która była ważnym punktem kontaktowym poczty powstańczej. F. Karo działał wówczas jako tajny kurier Rządu Narodowego w bliskiej styczności z Romualdem Trauguttem. W marcu **1864** r. został aresztowany i osadzony w X Pawilonie Cytadeli warszawskiej. O tym, że nie znalazł się już wtedy na Syberii, jako zesłaniec, zdecydowały skuteczne starania rodziny.

W latach 1866–1868 odbył studia farmaceutyczne w Szkole Głównej Warszawskiej.

W 1887 roku wyjechał na Syberię, do Irkucka; potem osiadł w Nerczyńsku, gdzie objął kierownictwo apteki wojskowej, równocześnie uprawiał florystykę, gromadząc zbiory zielnikowe. Powrócił do Polski, ale w 1897 roku udał się ponownie na Syberię; przebywał tam z przerwami 16 lat. W 1913 roku powrócił na stałe do Polski, gdzie pracował jako farmaceuta, zielarz oraz kustosz i bibliotekarz w Towarzystwie Farmaceutycznym.

Wśród 80 tysięcy okazów, zebranych przez Karo, znajduje się 28 nowych, nieznanych wcześniej nauce gatunków, z czego 8 nosi od jego nazwiska miano Karoi.

Jego okazy zielnikowe znajdują się m.in. w 19 bibliotekach w Warszawie, Krakowie, Jenie, Bazylei, Zurichu, Lozannie, Berlinie, Monachium, Getyndze, Paryżu, Wiedniu, Genui, Florencji, Lejdzie, Londynie, Irkucku, Czycie, St. Petersburgu i w Kijowie.

NASTĘPCY

Następcami zesłanych za Powstanie byli inni spiskowcy skazani za działalność niepodległościową.

Adam Szymański 1852–1916

Działacz polityczny, etnograf, prozaik, publicysta

Studiował prawo na Uniwersytecie Warszawskim. W czasie pobytu we Lwowie, nawiązał kontakt z tajną Konfederacją Narodu Polskiego. Był głównym organizatorem ruchu spiskowego w Warszawie.

W **1878** roku został zaaresztowany za działalność spiskową i skazany na bezterminowe osiedlenie w Jakucji. Siedem lat później został członkiem, a w 1888 roku członkiem rzeczywistym Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego.

Zajmował się etnografią i geografią Azji Środkowej i Syberii Wschodniej.

Edward Piekarski 1858–1934

Językoznawca, leksykograf, etnograf

Od 1874 roku działał w organizacjach rewolucyjnych. W 1877 roku rozpoczął naukę w Instytucie Weterynaryjnym w Charkowie.

W **1879** roku został zaaresztowany w Moskwie i po rocznym pobycie w więzieniu w Butyrkach skazany na 15 lat ciężkich robót. Wyrok zamieniono na bezterminowe osadzenie. Brał udział w ekspedycji zorganizowanej przez Wschodniosyberyjski Oddział Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego. W 1900 roku zezwolono mu na przeniesienie się do Jakucka i zaliczono w poczet pracowników Zarządu Okręgu. Uczestniczył w ekspedycji w czasie której prowadził badania nad Tunguzami i zbierał eksponaty dla Muzeum im. Aleksandra III w Petersburgu.

W 1904 roku otrzymał stypendium Cesarskiej Akademii Nauk. W 1905 roku przeniósł się do Petersburga, gdzie przebywał do końca życia. Otrzymał Złoty Medal Cesarskiej Akademii Nauk i Złoty Medal Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego.

Był członkiem Polskiego Towarzystwa Orientalistycznego (1925) i Akademii Nauk ZSRR (w 1927 roku członek korespondent, a w 1931 roku członek honorowy).

Jego imieniem nazwano szkołę w miejscowości, do której go zesłano oraz jedną z ulic w Jakucku. Napisał ponad 100 prac, głównie po rosyjsku, dotyczących kultury Jakutów i Tunguzów. Publikował swoje prace również po polsku.

Wacław Sieroszewski 1858–1945

Etnograf, geograf, podróżnik, literat

Uczęszczał do III Gimnazjum w Warszawie, skąd wydalono go za pomoc w redagowaniu nielegalnej gazetki i przynależność do tajnych stowarzyszeń uczniowskich. Naukę kontynuował w kolejowej Szkole Technicznej w Warszawie.

W lipcu **1878** roku za dalsze działania w konspiracji został zaaresztowany i skazany na ośmioletnie osiedlenie w Wierchojańsku w Syberii Wschodniej. W wyniku nieudanej próby ucieczki, został skazany na zesłanie do Sriedniekołymska i wieczyste tam zamieszkanie. Od 1890 roku publikował artykuły etnograficzne o Jakutach i innych ludach syberyjskich. W 1894 roku w Petersburgu ukazała się jego debiutancka powieść *Na kresach lasów*. W 1896 roku wydał monografię *Jakuty. Opyt etnograficznego issledowanija*. Otrzymał za nią Złoty Medal Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego w Petersburgu i prawo przebywania na terenie Królestwa Polskiego. Wziął udział w letniej wyprawie na Krym i Kaukaz.

W 1898 roku zamieszkał w Warszawie i nawiązał kontakty ze znanymi polskimi pisarzami. W 1900 roku ukazała się w Warszawie książka *12 lat w kraju Jakutów*. W tymże roku **1898**, za udział w manifestacji, ponownie osadzono go w więzieniu i zmuszono do powrotu do Irkucka. W 1903 roku wyprawił się na północne Wyspy Japońskie celem zbadania ludu Ajnów; badania prowadził wspólnie z Bronisławem Piłsudskim.

Odkrył rudy żelaza w okręgu kołymskim i wierchojańskim, zgromadził też bogate zbiory botaniczne.

W **1905** roku został ponownie uwięziony za działalność niepodległościową.

W 1914 roku przyjechał do Krakowa, by pełnić służbę frontową. Miał wtedy 62 lata.

Był przewodniczącym Związku Zawodowego Literatów Polskich oraz prezesem Polskiej Akademii Literatury, członkiem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego.

- **Konstanty Wołosowicz 1866–1919**

Geolog, paleontolog

Odbywał studia przyrodnicze na rosyjskim (wtedy) Uniwersytecie Warszawskim.

Po studiach za działalność spiskową został zesłany do Archangielska. Prowadził prace badawcze w dolnym biegu rzeki Dwiny i Pinegi. Uczestniczył jako geolog w wyprawach naukowych organizowanych przez Cesarską Akademię Nauk, m.in. do Jakucji i na wyspy Morza Arktycznego. Uruchomił tu stację meteorologiczną, zebrał wówczas pokaźną kolekcję kości ssaków czwartorzędowych. Sporządził pierwszą mapę geologiczną Wysp Nowosyberyjskich. Mapy sporządzone przez Wołosowicza, podobnie jak mapy Czekanowskiego i Czerskiego, przez wiele lat stanowiły podstawę do bardziej nowoczesnych opracowań.

W 1908 roku, na zlecenie Cesarskiej Akademii Nauk, kontynuował badania geologiczne Jana Czerskiego i Edwarda von Tolla na północy Jakucji i sąsiednich wyspach.

Imię Wołosowicza nosi przylądek i wyspa u północno-wschodniego wybrzeża wyspy w Archipelagu Ziemi Północnej, kilka kopalnych organizmów i roślin np. *Piscea wollosowiczii*.

Bronisław Piotr Ginet - Piłsudski 1866–1918

Etnograf, socjolog, językoznawca, podróżnik

Zapisał się na Wydział Prawa Petersburskiego Uniwersytetu. W **1887** roku za domniemany udział w przygotowywaniu zamachu na cara Aleksandra III został skazany na karę śmierci przez powieszenie; wyrok zamieniono na zesłanie na Sachalin na 15 lat katorgi. Zajmował się prowadzeniem obserwacji meteorologicznych, a sprawozdania z tych badań publikował w kalendarzu sachalińskim. Prowadził badania botaniczne dla nowo utworzonego muzeum w Chabarowsku. W 1899 roku osiadł we Władywostoku, gdzie podjął pracę jako kustosz w miejscowym muzeum. Na prośbę władz Cesarskiej Akademii Nauk ponownie przyjechał w roku 1903 na Sachalin w celu prowadzenia badań nad Ajnami; założył tam pierwszą szkółkę dla dzieci Ajnów. Przyłączył się do ekspedycji Wacława Sieroszewskiego na Hokkaido (Japonia). Plonem tych obserwacji były prace etnograficzne o Ajnach, Gilakach i Orokach. Ajnowie żyją na Sachalinie i w Japonii.

Otrzymał Medal Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego.

W 1906 roku powrócił z Japonii, mieszkał na przemian w Krakowie, Lwowie i Zakopanem. W 1914 roku został sekretarzem Sekcji Etnograficznej Komisji Antropologicznej Akademii Umiejętności, zainicjował wydawanie „Rocznika Podhalańskiego”. Pracował w biurach Komitetu Narodowego Polskiego w Paryżu.

17 maja 1918 roku zmarł w Paryżu.

Pozostały po nim nagrania dokonane na wałkach. Tych zapisów nikt nie mógł odczytać aż do roku 1982 kiedy dokonali tego Japończycy.

W 1985 r. zorganizowano I Międzynarodową Konferencję, poświęconą fonograficznym nagraniom kultury Ajnów, których dokonał Bronisław Piłsudski w Japonii. W 1991 r. w 125 rocznicę urodzin Bronisława Piłsudskiego odbyło się II Międzynarodowe Sympozjum pod hasłem „Bronisław Piłsudski - badacz ludów Sachalina” - tym razem w Rosji. Wtedy w Južno - Sachalińsku odsłonięto także pomnik Bronisława Piłsudskiego, ponadto - założono tu Instytut Dziedzictwa Naukowego Bronisława Piłsudskiego.

Japończycy kręcą film o nim, w związku z czym przyjechali by sfilmować rodzinne strony Piłsudskich.

Przy tej okazji p. Kazuyasu Kimura wpisał się do księgi pamiątkowej kościoła w Powiewiórce (kościół Sorokpolski), w którym był ochrzczony jego dziadek, Bronisław Piłsudski.

Warto dodać że Polacy pozostawili po sobie na Syberii bardzo dobrą pamięć. Byli przydatni i cenieni. Przynieśli z sobą różne umiejętności i swoją kulturę objawiającą się na przykład w stosunku do miejscowej ludności, zupełnie innym niż mieli rosyjscy czynownicy. Znane są przypadki gdy zesłańcy uczyli dzieci carskich urzędników. Zdarzył się przypadek gdy po kolejnej amnestii wielu wracało do Polski, publicznie podziękowano Polakom za to co zrobili dla miejscowej ludności w trakcie zesłania.

PO POWSTANIU WARSZAWSKIM

Wielu ludzi którzy walczyli w Powstaniu Warszawskim gdy tylko stało się to możliwe podjęło studia mimo wojennej przerwy w nauczaniu. Rektor Politechniki prof. Kazimierz Drewnowski wykorzystał swój autorytet i znajomości wśród profesorów uczelni zagranicznych by stworzyć Ośrodek Wyższych Studiów Polskich w Belgii. Dzięki temu wielu młodych ludzi ukończyło studia na uczelniach belgijskich. Inni studiowali we Włoszech, Francji i Anglii. Ci którzy znaleźli się w Polsce studiowali na polskich uczelniach które rozpoczęły działalność zaraz po wojnie.

Liczba tych którzy mieli później wielkie osiągnięcia naukowe i zawodowe jest uderzająca, znacznie większa od średnich statystycznych z innych okresów. Jeden z dziekanów Wydziału Elektroniki powiedział kiedyś że gdy przestano obawiać się mówienia o powstańczej przeszłości, okazało się że prawie wszyscy z którymi najlepiej mu się pracowało i do których miał zaufanie byli powstańcami. Przykładem może być prof. Władysław Findeisen.

Niestety duża część pozostała na Zachodzie. Podam tylko dwa przykłady. Gdy Politechnika nadawała tytuł doktora *honoris causa* prof. Januszowi Przemienieckiemu, który był rektorem uczelni kształcącej kadry dla amerykańskiego lotnictwa wojskowego i znanym naukowcem, na salę weszły dwa poczty sztandarowe: Politechniki i Pułku Baszta. Mój przyjaciel prof. Stanisław Wąsowski który wykładał ekonomię w *Georgetown University* miał taką pozycję zawodową że był doradcą rządu amerykańskiego. Spotkaliśmy się po pięćdziesięciu latach na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach gdy przyjechał w pięćdziesiątą rocznicę Powstania Warszawskiego, ponieważ był powstańcem udekorowanym Krzyżem Wojennym *Virtuti Militari*.

Pominałem tu konstruktorów, organizatorów przemysłu i wielu innych wybitnych fachowców.

PODSUMOWANIE

Czy istnieje związek między udziałem w powstaniach a aktywnością i osiągnięciami ludzi, należących do różnych pokoleń, których nazwałem *uczonymi z powstańczym rodowodem* ?

Jestem przekonany że tak. Gdy człowiek wyjdzie poza krąg codziennych spraw, kłopotów i przyjemności i ponadto zdobędzie się na poświęcenie dla wyższych celów - pozostaje mu to jako ważna cecha charakteru. Jest zdolny do podejmowania trudnych zadań, do stawiania sobie wyższych celów a te zwykle wymagają poświęceń. Takie właśnie cechy są przydatne na drodze prowadzącej do osiągnięć naukowych.

LITERATURA

1. Galeria malarstwa Aleksandra Sochaczewskiego. Muzeum – Niepodległości.pl
2. Polscy badacze Syberii. Praca zbiorowa. Archiwum PAN, Warszawa 2008
3. Trudna droga zesłania. Praca zbiorowa. Gminny Ośrodek Kultury i Sportu w Bogutach – Piankach 2008.
4. Maria Dybowska: Jan Czernski
5. Znani sybiracy – Benedykt Dybowski www.polonialife.cz/polacy_siwatu.htm
6. Karol Olszewski – www.chemia.uj.edu.pl
7. Stowarzyszenie im. J. Śniadeckiego, K. Olszewskiego i Z. Wróblewskiego. google.pl
8. Iwona Arabas. Z miłości do syberyjskiej flory
9. Alvida Antonina Bajor. Film o Bronisławie Piłsudskim

(wszystkie pozycje z wyjątkiem [3] można znaleźć w Internecie)